

УДК 342.72/.73

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5075689>**I.V. РОСКОШНИЙ,**

аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,

м. Харків, Україна; e-mail: uari@ukr.net;ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0073-1044>

КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

I.V. ROSKOSHNYI,

Graduate Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv,

Ukraine; e-mail: uari@ukr.net;ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0073-1044>

THE CONCEPT OF THE INFORMATION SOCIETY AND ITS INFLUENCE ON CONSTITUTIONAL RELATIONS

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. П'ята інформаційна революція, що відбулася в другій половині ХХ століття, що була пов'язана із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, призвела до формування інформаційного суспільства. Втім науковий дискурс щодо сутнісних характеристик та динаміки розвитку такого суспільства досі точиться здебільшого в соціологічному, політологічному і, частково, в економічному руслі, тоді як правові дослідження з даної проблематики мають уривчастий або вузько спрямований характер. Тому **мета** статті полягає у зверненні наукового дискурсу щодо інформаційного суспільства в бік конституційно-правових явищ і процесів, передусім розглянути вплив певних характеристик даного суспільства на окремі інститути конституційного права, передусім інститути конституційної форми держави та основ правового статусу особи. З цієї причини серед основних **методів** дослідження цієї статті застосовуються: історичний, за допомогою якого визначено еволюцію концепції інформаційного суспільства; формально-юридичний (догматичний), що дозволив перевести категорії та характеристики інформаційного суспільства у правову площину; порівняльно-правовий, котрий дав змогу визначити специфіку прояву інформаційного суспільства в державах з різною формою політичного режиму, а також формально-логічний, котрий забезпечив обґрунтованість і переконливість міркувань автора. Крім того, з метою визначення перспектив розвитку інформаційного суспільства в умовах конституційної державності використано методи екстраполяції та правового моделювання. **Результати.** Інформаційні технології кардинальним чином змінюють повсякденне життя мільйонів людей. Відповідним чином реагує й правова система, у тому числі й конституційне право, охоплюючи своїм регулюванням дедалі ширше коло інформаційних відносин, включених до державної інформаційної політики. Відповідно, інформація займає чільне місце серед конституційно-правових цінностей, отримуючи конституційне закріплення та конституційний захист. **Висновки.** Встановлено, що інформаційне суспільство – це здебільшого його інструментально-технологічна характеристика. Воно може існувати за умов як ліберальної, так і соціальної демократії, плюралістичного суспільства західного зразка чи моністичного суспільства, як у Китаї. Тому першочергова роль конституційного права полягає в тому, щоб за допомогою своїх установчих, засадничих норм скерувати розвиток інформаційного суспільства на досягнення цілей і завдань державного будівництва, забезпечення прав і свобод громадян, зміцнення інститутів громадянського суспільства, створити правові межі, за якими інформаційні технології перетворюються на загрозу конституційному ладові.

Ключові слова: інформація; інформаційне суспільство; конституційне право; конституційні цінності; інформаційні права особи

***

Problem statement. The fifth information revolution, which took place in the second half of the twentieth century, was associated with the introduction of information and communication technologies, which led to the formation of the information society. However, the scientific discourse on the essential characteristics and dynamics of the development of such a society is still going mainly in the sociological, political science and, in part, in the economic mainstream, while legal research on this issue is fragmentary or narrowly focused. Therefore, **the purpose** of this article is to turn the scientific

discourse on the information society towards constitutional and legal phenomena and processes, first of all, to consider the influence of certain characteristics of this society on individual institutions of constitutional law, primarily the institutions of the constitutional form of the state and the foundations of the legal status of the individual. For this reason, among the main research methods of this article are: historical, which determined the evolution of the concept of the information society; formal-legal (dogmatic), which allowed to translate the categories and characteristics of the information society into the legal plane; comparative law, which made it possible to determine the specifics of the manifestation of the information society in countries with different forms of political regime, as well as formal-logical, which ensured the validity and persuasiveness of the author's reasoning. In addition, to determine the prospects for the development of the information society in the conditions of constitutional statehood, methods of extrapolation and legal modeling were used. **Results.** Information technology is fundamentally changing the daily life of millions of people. The legal system, including constitutional law, is responding accordingly, encompassing an increasingly wide range of information relations included in the state information policy. Accordingly, information occupies a prominent place among constitutional and legal values, receiving constitutional reinforcement and constitutional protection. **Conclusions.** Research and analysis show that the information society is mainly its instrumental and technological characteristics. It can exist in the conditions of both liberal and social democracy, pluralistic society of the Western-type, or a monistic society, as in China. Therefore, the primary role of constitutional law is to use its constituent, basic norms to direct the development of the information society towards achieving the goals and objectives of state-building, ensuring the rights and freedoms of citizens, strengthening civil society institutions, creating a legal framework according to which information technologies turn into a threat to the constitutional order.

Key words: *information; Information society; constitutional law; constitutional values; informational human rights*

Постановка проблеми

Технологічний розвиток закономірно приводить до якісних зрушень як в економічному базисі суспільства, так і в надбудовних відносинах, у тому числі відносинах політико-правового чи конституційного характеру. Не є винятком і так звана п'ята інформаційна революція, що відбулася в другій половині ХХ століття і була пов'язана із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Втім науковий дискурс щодо сутнісних характеристик та динаміки розвитку інформаційного суспільства досі точиться здебільшого в соціологічному, політологічному і, частково, в економічному руслі, тоді як правові дослідження з даної проблематики мають уривчастий або вузько спрямований характер. Тому в межах статті спробуємо звернути науковий дискурс щодо інформаційного суспільства в бік конституційно-правових явищ і процесів, передусім розглянути вплив певних характеристик даного суспільства на окремі інститути конституційного права, передусім інститути конституційної форми держави та основ правового статусу особи, що становить мету статті. Новизна роботи полягає у з'ясуванні та висвітленні проблеми формування і розвитку інформаційного суспільства через призму конституційно-правових відносин і цінностей. Завданням статті є огляд основних концепцій інформаційного суспільства, визначення основних етапів розвитку даного суспільства та його відображення у вітчизняній та зарубіжній доктрині, розкриття сутнісних ознак інформаційного суспі-

льства у контексті розбудови конституційної державності та засад правового статусу особи.

Інформаційне суспільство як суспільство постіндустріальне: огляд основних концепцій

Загальне уявлення про інформаційне суспільство зародилося ще в 1940-х роках, разом із появою кібернетики, хоча сам термін почав вживатися згодом, коли розпочалися повсюдна комп'ютеризація й бурхливий розвиток інформаційних та цифрових технологій. Дане поняття пов'язане з іменами американських вчених К. Шеннона, Н. Вінера, Д. фон Неймана, англійського логіка і криптографа А. Тьюрінга, радянських математиків школи А.М. Колмогорова.

З приводу авторства даного терміну висувуються різні позиції та наводяться різні аргументи. Загалом словосполучення "інформаційне суспільство, котре вживається зараз, уперше з'явилося в японських соціальних науках на початку 1960-х років. У деяких джерелах термін "інформаційне суспільство приписується професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші [1]. Натомість за даними Л. Карваліча (Karvalic, 2007), японська версія даного виразу ("джохо сякай" або "джохока сякай") народилася в 1961 р. під час розмови між відомим архітектором К. Курокавою та авторитетним істориком та антропологом Т. Умесао [2]. Втім Х. Асахі та Т. Умесао (Asahi and Umeseo, 1963) знадобилося ще два роки, щоб у праці "Теорія інформаційної індустрії: Світанок наступаючої ери ектодермальної індустрії" надати цьому визначенню більш закінченої форми [3]. Роком раніше аме-

риканський дослідник Ф. Махлуп (Machlup, 1962) використав цей термін у праці "Виробництво і поширення знань у Сполучених Штатах" [4].

Термін "інформаційне суспільство" вперше був вжитий у назві наукового дослідження японських соціологів Т. Кувахари, Дж. Камішими і С. Камацу (Kawahara, Kamishima and Komatsu, 1964) "Соціологія в інформаційних суспільствах" [5], однак саму назву цієї праці дали не автори, а редактор – М. Ігараші. За пальму першості у використанні словосполучення "інформаційне суспільство" у назві своєї книги змагаються ще два автори, але через труднощі реконструкції дат підготовки й публікації рукописів практично неможливо вирішити, яка саме публікація була першою: науково-популярна книга Й. Масуди (Masuda, 1968) "Вступ до інформаційного суспільства" [6] чи бестселер Ю. Хаяші (Hayashi, 1969) "Інформаційне суспільство: від жорсткого до м'якого суспільства" [7]. Єдине, в чому немає сумніву, так це в тому, що народження і швидке закріплення концепції інформаційного суспільства нерозривно пов'язані з Японією.

Згодом теорія "інформаційного суспільства" була розвинена такими відомими авторами, як М. Порат (Porat, 1978), Й. Масуда (Masuda, 1983), Т. Стоуньєр (Stonier, 1983), Р. Катц (Katz, 1988) та ін.; тією чи іншою мірою вона отримала підтримку з боку тих дослідників, які акцентували увагу не стільки на прогресі власне інформаційних технологій, скільки на становленні технологічного чи технетронного суспільства, або ж позначали сучасний соціум, відштовхуючись від значної або зростаючої ролі знань ("the knowledgeable society", "knowledge society" або "knowledge-value society") [8–11].

Перші теоретики інформаційного суспільства, як це нерідко буває з "першовідкривачами", з одного боку, виявляли певний утопізм (у тому числі з точки зору юридичної науки), а з іншого – навіть не уявляли, наскільки швидко окремі положення їх теоретичних конструкцій втіляться в життя. Якщо говорити про утопізм, то той самий Е. Масуда (Masuda, 1983) вважав, що інформаційне суспільство буде безкласовим, соціальні конфлікти в ньому зникнуть, а отже, об'єктивно відпадає необхідність утримувати великий державний апарат – цілком можна буде обійтися невеликим урядом [12, с.78]. Про роль права, у тому числі права конституційного, в інформаційному суспільстві Е. Масуда не згадував, але з урахуванням його поглядів на класи і державу можна припустити, що він був скептиком у питанні про майбутнє конституціоналізму.

У 1970-х роках в Японії поняття "інформаційне суспільство" почали використовувати на державному рівні. Перша згадка про інформаційне суспільство була в назвах інформаційних звітів для японського уряду, підготованих Агентством економічного планування, Інститутом розробки використання комп'ютерів, а також Радою по структурі промисловості. Назви цих звітів говорять самі за себе: "Японське інформаційне суспільство: теми і підходи" (1969), "Контури політики сприяння інформатизації японського суспільства" (1969), "План інформаційного суспільства" (1971). Спочатку зміст концепції інформаційного суспільства зводився до його технічної сторони, тобто до активізації процесу загальної комп'ютеризації, яка мала надати людям доступ до надійних джерел інформації і позбавити їх від рутинної роботи, забезпечивши високий рівень автоматизації виробництва. При цьому мало змінитися й саме виробництво – передбачалося, що продукт його стане більш "інформаційно ємним", що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості. Авторі названих звітів вважали, що виробництво саме інформаційного продукту, а не продукту матеріального, буде рушійною силою освіти і розвитку суспільства.

Звісно, все це не означає, що в інших державах, крім Японії, про інформаційне суспільство не говорили, – просто для позначення цього явища використовувалися інші вирази, зокрема "постіндустріальне суспільство", "революція білих комірців" тощо. Загальною характеристикою цих прото-концепцій є те, що вони виокремлювали один з компонентів, тобто одну частину, швидко мінливого соціально-економічного комплексу і припускали, що цього цілком достатньо для характеристики – як в описовому, так і в метафоричному сенсі. У результаті кілька десятків термінів, кожен зі своїм підходом, поширилися між 1950 і 1980 роками.

На думку І.В. Ковальчук [13, с.36], термін "інформаційне суспільство" став альтернативою поняттю "постіндустріальне суспільство", замінивши собою такі як "постбуржуазне" у Дж. Ліхтхайм (Lichtheim, 1963) [14, с.194], "посткапіталістичне" у Р. Дарендорф (Dahrendorf, 1959) [15, с.51–59], "постпідприємницьке" у П.Ф. Друкер (Drucker, 1996) [16, с.168], "постринкове" у Т. Бернс (Burns, 1995) [17, с.50], "посттрадиційне" у А. Гідденс (Giddens, 1991) [18, с.2–3], "історичне" у К. Боулдінг (Boulding, 1964) [19, с.11], "техностронне" у Зб. Бжезінський (Brzezinsky, 1970) [20, с.9], "програмоване" у А. Турен

(Touraine, 1962) [21, с.312–322], "суспільство, засноване на знаннях" у Р.Е. Лейн (Lane, 1966) [22], "конвенційне" у Дж. Пакульські та М. Вотерс (Pakulski and Waters, 1996) [23, с.154], "активне" у А. Етціоні (Etzioni, 1968) [24, с.56], що вживаються у працях низки вчених. Як видається, таке судження є зайве категоричним і таким, що потребує додаткової аргументації, оскільки кожен із вищезгаданих термінів має власний зміст і вживається у відповідному контексті, який лише перетинається, але жодним чином не співпадає з тим, що мається на увазі власне під інформаційним суспільством.

Американський соціолог Д. Белл, автор знаменитої концепції постіндустріального суспільства, відвів центральну роль зростанню кількості та значення інформації і знань. Він ділив світ на три типи соціальної організації: 1) доіндустріальний – це, перш за все, видобувні види господарської діяльності: землеробство, витяг корисних копалин, рибальство, заготівля лісу тощо, тобто загалом "взаємодія людини з природою"; 2) індустріальний – це фабричне господарство, засноване на застосуванні енергії до машин для масового виробництва товарів; труд тут є взаємодією зі штучною природою: об'єднання людей з машинами, організація ритмічної роботи з високим ступенем координації; 3) постіндустріальне суспільство – це діяльність, пов'язана в першу чергу з обробкою даних, управлінням та інформацією; це спосіб життя, який дедалі зростаючою мірою зводиться до "взаємодії людей один з одним" [25, с.117–235]. Для Д. Белла "інформаційне суспільство" – це нова назва для постіндустріального суспільства, яка підкреслює не його положення в послідовності ступенів суспільного розвитку – після індустріального суспільства, а основу визначення його соціальної структури – інформацію.

Американський футуролог Дж. Нейсбіт (Naisbitt, 1982) назвав перехід до інформаційного суспільства однією з десяти найважливіших тенденцій трансформації Заходу, а в подальшому й світу в цілому [26, с.128]. На його думку, цей перехід характеризується процесом переходу від національної економіки до глобальної, від короткотермінового планування до довготермінового, від централізації до децентралізації.

Американський соціолог, філософ, публіцист-футуролог Е. Тоффлер, автор бестселера "Третя хвиля" (1980), у своїй теорії "суперіндустріального суспільства" (при цьому, не вважаючи свій термін "адекватним" [27, с.16–34]) виокремлював три історичні, економічні, культурні,

політичні періоди (у термінології Е. Тоффлера – "хвилі") в розвитку людства: "Перша хвиля" – сільськогосподарська (аграрна), за якої земля була основою економіки, життя, політики; "Друга хвиля" – промислова (індустріальна), основою функціонування якої були праця і капітал; "Третя хвиля" – інформаційна, заснована на використанні знань. В аспекті предмета нашого дослідження особливий інтерес викликає висунута Е. Тоффлером ідея про нову типологію влади, де основним критерієм є її якість, адже, як зазначає вчений, хто зрозуміє "якість", отримає стратегічну перевагу. На його думку, в інформаційному суспільстві знання є найбільш демократичним джерелом влади. "Контроль над знаннями – це суть майбутньої всесвітньої битви за владу в усіх інститутах людства" [28, с.42]. І в цьому випадку конституція має захищати суспільство від зловживання контролем над знаннями та поширенням неправдивих знань.

П. Дракер у книзі "Посткапіталістичне суспільство" розвив ідеї Е. Тоффлера та виклав власне бачення розвитку суспільства, влада в якому основана на знаннях. У своїй книзі він виклав концепцію переходу від капіталістичної до соціальної держави. Основними чинниками, що будуть засвідчувати такий перехід є наступні: 1) перехід від індустріального господарства до постіндустріального господарства сформованому на знаннях; 2) трансформація ідеї національної держави на користь глобалізму; 3) подолання капіталістичної приватної власності; 4) формування нової системи цінностей сучасної людини.

Важливим висновком П. Дракера є те, що перехід до "суспільства, побудованого на знанні", принципово змінює владну структуру суспільства – влада і контроль поступово переходять від власників капіталу до тих, хто має знання, інформацію й ефективні технології його використання. Причому цей перехід не нівелює значення капіталу – зазвичай капітал перерозподіляється, а точки концентрації знання й інформаційних технологій стають одночасно і точками керування фінансовими потоками [29, с.95]. Цей висновок є підтвердженням теорії Е. Тоффлера, щодо переходу до нового, високоякісного типу влади, заснованого на знаннях і на сьогодні є актуальним створення адекватного механізму переходу влади та капіталу від власників до тих, хто має знання, інформацію й ефективні технології його використання. Свій висновок Е. Тоффлер не переводив у площину політико-правових відносин, але його твердження

про новий тип влади закономірно передбачає необхідність відповідних перетворень у правовому регулюванні відносин, пов'язаних з організацією та здійсненням публічної влади з урахуванням нового "інформаційно-технологічного антуражу".

Також слід звернути увагу на роботи канадського професора Г.М. Маклюена, який прославився на весь світ як "пророк електронної комунікації із Торонто". У книзі "Розуміння медіа: зовнішнє розширення людини" Г.М. Маклюен зазначив, що "засоби комунікації" (media) – це не тільки ЗМІ, як прийнято вважати [30]. До них автор також відносить: електричне світло, усне мовлення, письмо, дороги, одяг, житло, місто, гроші, рекламу, автоматичне обладнання, пресу, телеграф, телефон, кіно, радіо, телебачення і навіть зброю. Все вищезазначене об'єднує те, що ці засоби є "технологіями", або "посередниками", запровадження яких вносить суттєві зміни в комунікацію людини з навколишнім світом (як природним, так і соціальним) і реорганізовує його спосіб світосприйняття і спосіб життя. Дана позиція, як ніколи, є актуальною і зараз, адже маркетинг, мода, стиль життя, предмети побуту які розповсюджують за допомогою засобів комунікації, мають великий вплив на суспільне життя і люди піддаються маніпуляціям та неусвідомленому, нав'язаному вибору. В даному випадку держава повинна створювати механізми регулювання впливу на людину, в тому числі й на конституційно-правовому рівні, адже відсутність регулювання цих відносин робить людину незахищеною та психологічно хворою.

"Засоби комунікації" розглядаються Г.М. Маклюеном як зовнішнє розширення людини, як безпосередні технічні продовження її тіла, органів чуття і здібностей: "Нові медіа не є мостами між людиною і природою: вони і є сама природа" [30, с.344–345]. У зв'язку з появою великої кількості аудіо-візуального контенту, сприйняття людиною письмової та візуальної інформації змінилось і даний факт має бути відображений на нормативно-правовому рівні. Нормативно-правова база, конституції, міжнародні договори повинні відслідковувати технологічний прогрес та відображати найбільш яскраві результати його на своєму рівні. Ця позиція виглядає вельми прогресивною з огляду на наявне розширення предмета конституційного регулювання за рахунок інформаційних правовідносин.

Варто зазначити також думку іспанського дослідника М. Кастельса, який підкреслює, що однією з ключових рис інформаційного суспільства

є мережева логіка, що і пояснює концепцію "мережевого суспільства" [31, с.42–43]. Мережі пов'язують між собою за допомогою численних зв'язків людей, інститути і навіть цілі держави. Вони є основою глобального мережевого суспільства, оскільки пронизують усю соціальну і економічну структуру. Відповідно, Конституція, як основний закон, має регулювати й основні взаємовідносини глобального мережевого суспільства, оскільки за відсутності такого регулювання на найвищому рівні може створитись хаос та анархія. Вже на сьогодні постає питання щодо неправдивої інформації в мережі та її впливу на суспільство. Зрозуміло, що партикулярні рішення галузевих наук та нормативно-правових актів є не достатніми для вирішення цього питання. І сучасна концепція "європейського врядування", важливим елементом якого є саме мережеве врядування, в даному контексті виглядає цілком адекватною відповіддю європейської спільноти на новітні зміни та виклики, породжені використанням ІКТ у політико-правовій сфері.

Еволюція поняття "інформаційне суспільство" та основні етапи його становлення

Загалом можна стверджувати, що становлення поняття "інформаційне суспільство" пройшло кілька етапів, котрі мали свої особливості й вимоги, що ставилися до виду та якості інформації:

Перший етап (1910–1940 роки) – характеризується створенням банків даних, документообігу, систем аналізу потоків інформації, їх оптимізації і структурування, принципів зберігання і пошуків інформації, штучного інтелекту. Даний етап заклав вимоги і принципи переходу суспільства на новий еволюційний рівень.

Другий етап (1940–1950 роки) – ґрунтується на розумінні інформації та знань як сукупності сигналів і комбінації знаків. Дослідження, пов'язані з інформацією, в основному проводилися в рамках технічних наук. У 1948 році К. Шеннон визначив поняття інформації як комунікацію, зв'язок, в процесі якого усувається невизначеність (ентропія) [32, с.246]. Подальший розвиток поняття "інформація" отримало з виникненням науки кібернетики, яка сформулювала принцип єдності інформації та управління. Основоположник кібернетики М. Вінер розвивав концепцію, яка передбачала, що процес управління є процесом переробки інформації та передачі її для виконання якоїсь дії. За Вінером: "Інформація – це позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до ньо-

го. Інформація є інформація, а не матерія і не енергія. Той матеріалізм, який не визнає цього, не може бути життєздатним на даний час" [33, с.111]. Низка вчених (К. Шеннон, Больцман, Л. Бріллюен) характеризують інформацію як негативну ентропію, або негентропію. Оскільки ентропія є мірою неупорядкованості, то інформація може бути визначена як міра впорядкованості матеріальних систем. Англійський кібернетик і біолог У.Р. Ешбі пов'язав поняття інформації з філософськими поняттями відображення (як фундаментальної властивості матерії) та розмаїття [34, с.84].

Третій етап (1950-1980 роки) – інформація і знання виступають вже як товар і товаровиробнича сила. У цей період виокремлюється самостійна галузь – інформаційна економіка. Вона починає відігравати визначальну роль, описуючи значення інформації як базового ресурсу і продукту інформаційного суспільства. У 1972 р. японськими вченими (Ю. Хаяші, Т. Умесао, Й. Масуда) було поставлене національне завдання інформаційного розвитку японського суспільства. Інформаційне суспільство визначалося тут як таке, де процес комп'ютеризації надасть людям доступ до надійних джерел інформації, позбавить їх від рутинної роботи, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва. При цьому, згідно з позицією Й. Масуди (Masuda, 1983), повинно було змінитися й саме виробництво – продукт мав стати більш "інформаційно емним", що означало збільшення частки інновацій, проектно-конструкторських робіт і маркетингу в його вартості; виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, мало стати рушійною силою освіти і розвитку суспільства [9, с.29].

У межах останнього, третього етапу становлення інформаційного суспільства відбувалося в кілька стадій. Перша була пов'язана з подоланням "інформаційної кризи", коли, з одного боку, різко зросло виробництво інформації ("інформаційний вибух"), а з іншого – у споживача виникли труднощі з пошуком необхідної інформації ("інформаційний голод"). Кризу долали насамперед шляхом створення розгалужених пошукових систем (Yahoo, Google, Yandex та ін.). На наступній стадії ключовими стали проблеми інформаційної культури (компетентність у галузі інформатики, вміння швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, відповідальність за вироблену інформацію, дотримання етики спілкування в інформаційному середовищі) та інформаційної безпеки (запобігання ви-

падкових або цілеспрямованих збоїв в інформаційних системах, маніпуляцій і контролю за людьми з використанням інформаційних технологій, забезпечення конфіденційності особистої інформації) [1]. На початку XXI ст. суспільство перейшло на стадію цифрової трансформації, коли серед цифрових-технологій на перше місце виходять соціальні мережі, інтернет речей, доповнена і віртуальна реальність, робототехніка та розробки штучного інтелекту.

Передумовами до визначення поняття "інформаційне суспільство" стало усвідомлення важливості збору, упорядкування та подання для практичного використання інформації (технологічної, соціологічної, наукової, статистичної, економічної) в умовах дедалі зростаючих вимог науково-технічного прогресу. Важливість завдань розбудови інформаційного суспільства вивела їх на рівень державної політики, що у поєднанні з необхідністю правового регулювання відповідних відносин об'єктивно привело до віднесення найважливіших із них до предмета конституційного регулювання.

Починаючи з 1970-х років відбувається конвергенція концепцій інформаційного суспільства і теорії постіндустріального суспільства. У це поняття були включені всі попередні часткові концепції і навіть збережені виразна сила, підхід і ставлення, які вони представляли. В якості спільних визнаються такі принципи: першочергова роль теоретичного знання (інформації) у функціонуванні соціуму; випереджаючий розвиток наукомістких галузей, нових інтелектуальних технологій, економіки послуг; орієнтованість у майбутнє будь-яких перетворень, що проводяться; широке використання інновацій як основного засобу реалізації такого підходу; ключова роль інтелектуалів у формуванні нових еліт. У контексті цих положень переосмислюється й роль самої інформації. Принциповим є не те, що її кількість постійно зростає (одночасно зростає й масив "інформаційного сміття"), і не те, що в управлінні всіма процесами задіяні інформаційні ресурси, а те, що: 1) інформація стає товаром; 2) інформація передається миттєво, процес і межі її поширення практично не контролювані, внаслідок чого "засіб" (комунікаційні канали) сам перетворюється на "зміст" [1].

Варто відзначити, що концепція інформаційного суспільства від самого свого виникнення мала чітко виражений прикладний характер як звітів і програм дій для американського і японського урядів. Разом із розвитком цієї концепції посилювався її базовий, доктринально-світо-

глядний шар, а відтак – і конституційний рівень правової регламентації, передусім в аспекті основ правового статусу особи та електронної демократії.

На сьогодні у доктрині інформаційного суспільства можна виокремити два напрями: пантехнологічний і рефлексивний.

У радикальній, пантехнологічній версії інформаціоналізму соціальні зрушення виводяться як прямий результат мікроелектронної революції, а формування нового типу суспільства пов'язується з експансією в економіку, політику, освіту, медицину, побут комп'ютерно-інформаційної інфраструктури (електроніки, комп'ютерів, засобів зв'язку). В її рамках розроблено концепцію інформаційної супермагістралі ("суперхайвея"), висувається проект глобальної електронної цивілізації, що базується на синтезі телебачення, комп'ютерної служби та енергетики.

Натомість представники рефлексивного спрямування (Е. Гідденс, К. Боулдінг, Дж. Бенінджер, Дж. П. Барлоу, К. Леш) вбачають сутність інформаційного суспільства в потоках інформації, пов'язують розвиток суспільства зі зміною інформаційних кодів діяльності. Якісна специфіка нового соціального устрою при цьому пов'язується з кількісними змінами в сегменті виробництва і розподілу інформаційно-мережових благ (так звані "четвертинний" і "п'ятинний" сектори) – зростанням виробництва/споживання кількості інформації (так званий "закон Мура").

Циркулюючи в суспільстві "зі швидкістю електронних засобів зв'язку" (М. Кастельс) і навіть "зі швидкістю думки" (Б. Гейтс), соціальна інформація, на думку теоретиків, виступає субстратом і основою функціонального взаємозв'язку всіх елементів системи соціального управління. Обмін інформацією є необхідною умовою як процесів організації, управління, так і самоорганізації соціальних систем. Відповідно, правова система (як національна та міжнародна), аби бути ефективними, повинні оперативно й адекватно реагувати на зміну "технологічного дизайну", появу нових ІКТ і пов'язаних із ними можливостей і загроз.

Британський соціолог Ф. Уебстер у книзі "Теорії інформаційного суспільства" запропонував класифікувати визначення інформаційного суспільства за такими критеріями [35, с.14–28]:

- технологічний (нові технології – одна з найпомітніших ознак настання нових часів, і їх часто приймають за ознаку народження інформаційного суспільства);
- економічний (передбачає врахування зрос-

тання економічної цінності інформаційної діяльності);

- пов'язаний зі сферою зайнятості (передбачається, що ми вступаємо в інформаційне суспільство, коли більшість зайнятих працює в інформаційній сфері);

- просторовий (головний акцент робиться на інформаційні мережі, що пов'язують різні місця, а тому можуть чинити глибокий вплив на організацію часу і простору);

- культурний (сучасна культура явно більш інформативна, ніж будь-яка попередня; ми існуємо в медіанасиченому середовищі, що означає: життя істотно символізується).

На наше переконання, цей перелік потребує доповнення правовим (юридичним) критерієм, оскільки інформаційне суспільство характеризується змінами в структурі системи права (зокрема, формуванням інформаційного права як галузі), у системі основних прав людини (так звані інформаційні права, інформаційне прайвезі), в організації та здійсненні публічної влади (діджиталізація діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, перехід до електронних форм безпосередньої демократії, електронних форм комунікації між громадянами і державою тощо).

Проблематика інформаційного суспільства в радянській та пострадянській літературі

Вітчизняні науковці теж неодноразово зверталися до питання переходу до "нового суспільства". Ще радянські вчені-дослідники писали про науково-технічний прогрес і науково-технічну революцію, маючи на увазі перехід до інформаційного суспільства, заснованого на домінуючій ролі наукових досліджень. Значний внесок у розвиток цього напрямку внесли: А.І. Анчишкін, Л.М. Готовський, Н.П. Гібало, В.Я. Єльмеєв, В.А. Жамін, Г.І. Жильцов, В.В. Зубчанінов, Л.С. Консон, Г.А. Лахтін, А.Б. Ніколаєв, С.В. Пирогов, М.І. Скаржинський, В.А. Трапезніков.

Протягом останніх двох десятиліть чимало вчених з "пострадянського простору" теж робили спроби надати визначення саме феномену інформаційного суспільства. Так, відомий російський філософ А.І. Ракітов вважає, що в умовах нового часу найважливішими продуктами соціальної діяльності стають виробництво, експлуатація та використання послуг і знань, причому питома вага знань постійно зростає. На думку цього автора, основним критерієм інформаційного суспільства слугують кількість і якість наявної в обороті інформації, її ефективна переда-

ча і переробка, доступність інформації для кожного завдяки відносній її дешевизні [36, с.138].

Згідно з позицією вченого, інформаційним можна назвати суспільство, в якому будь-який індивід або група осіб в будь-який час можуть отримати будь-яку інформацію, необхідну для їх життєдіяльності та вирішення особистих і соціально значущих завдань; у такому суспільстві виробляється, функціонує і доступна сучасна інформаційна технологія; відбувається процес прискореної автоматизації та роботизації всіх сфер і галузей виробництва й управління, а також радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких стає розширення сфери інформаційної діяльності і послуг [37].

На відміну від А.І. Ракітова, І.М. Курносов конкретизує напрямки розвитку інформаційної сфери. На його думку, головне для побудови інформаційного суспільства – це розвиток дистанційних сфер діяльності. Дистанційні комунікації мають дозволити здійснювати роботу практично в усіх сферах послуг [38, с.19–22]. Натомість Г.Л. Смолян і Д.С. Черешкіна інформаційне суспільство подають як суспільство, котре, крім усього іншого, формує єдиний світовий інформаційний простір і поглиблює процеси інформаційної та економічної інтеграції країн і народів, а домінуючими стають ті з них, котрі запроваджують новий технологічний уклад, який базується на масовому використанні мережевих інформаційних технологій, перспективних засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій [39, с.33]. При цьому названі автори вказують на виникнення в інформаційному суспільстві специфічних проблем. Зокрема, особливу увагу вони приділяють питанню інформаційної безпеки і розробці ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, розповсюдження і використання інформації.

І.С. Мелюхин у монографії "Інформаційне суспільство: витoki, проблеми, тенденції розвитку" зазначає, що "інформаційне суспільство відрізняється від суспільства, в якому домінують традиційна промисловість і сфера послуг, тим, що інформація, знання, інформаційні послуги і всі галузі, пов'язані з їх виробництвом зростають більш швидкими темпами, є джерелом нових робочих місць, стають домінуючими в економічному розвитку" [40, с.92]. Вчений виокремлює три основні ознаки інформаційного суспільства: інформація використовується як економічний ресурс, вона стає предметом масового споживання, формується інформаційний

сектор економіки [40, с.21]. Він, як і багато західних авторів, підкреслює домінування в сучасному суспільстві сфери інформаційних послуг, для позначення якої спеціально вводить поняття "інформаційної індустрії", що включає "приватні і державні організації, які створюють інформацію різних видів, інтелектуальну власність, забезпечують функціонування пристроїв для поширення інформації споживачам, виробляють обладнання та програмне забезпечення, покликані обробляти інформацію" [40, с.22].

Крім теорій, які акцентують увагу на якомусь одному аспекті інформаційного суспільства, існують спроби холистичного (цілісного) підходу, що намагається схопити у взаємозв'язку всі наявні тенденції. У пострадянській науковій літературі інтегративний підхід представлений в роботі А.І. Смирнова "Інформаційна глобалізація і Росія: виклики і можливості" [41]. Автор виділяє і описує наступні новоутворення інформаційного суспільства: 1) посилення взаємозв'язку науки і технічних розробок і поява наукоємних технологій; 2) проникнення глобалізаційних процесів в усі сфери життя; 3) формування нової "інформаційної" картини світу; 4) поява таких нових форм соціальної та економічної діяльності як електронна комерція, телеробота, дистанційна освіта, телемедицина та електронна демократія. А.І. Смирнов зазначає, що сьогодні інформація стає головним соціальним ресурсом, вона "здатна допомогти людині адаптуватися до життя в умовах постійних змін, виробити нові стереотипи поведінки, відповідні нових обставин. Для людини інформаційного суспільства єдність світу виявляється вже не теоретичною або ідеологічною абстракцією, а фактом його повсякденного життя" [41].

На сьогодні до найважливіших характеристик інформаційного суспільства відносять такі: 1) лавиноподібне поширення інформаційних технологій (перш за все комп'ютерних і телекомунікаційних); 2) перетворення інформації на найважливіший соціальний ресурс, необхідну передумову управлінської діяльності, розвитку економіки, освіти, сфери послуг, домашнього побуту, рекреаційної сфери тощо; за деякими даними, в найбільш розвинених країнах професійна діяльність більше половини зайнятих пов'язана виключно з виробництвом і обробкою інформації; 3) наділення ЗМІ статусом "четвертої гілки влади"; 4) розширення меж і "репертуару" масової культури; 5) збільшення каналів вертикальної і горизонтальної мобільності; 6) зміна уявлень про соціальний простір ("гло-

балізація" простору, миттєва доступність навіть периферійних його сегментів) і часу (розширення рамок "сучасності", коли навіть віддалені історичні події сприймаються як такі, що відбуваються "тут" і "зараз"); 7) виникнення в процесі комунікації особливої віртуальної реальності, що не зводиться до результатів технічної візуалізації та виходить за межі уяви і пам'яті індивіда; 8) перетворення інформаційних технологій на базу для розвитку високих технологій (Hi-Tech) [1]. У контексті предмета нашого дослідження перелік характеристик інформаційного суспільства, на наш погляд, варто доповнити ознакою інформатизації правової реальності (правової системи в цілому), яка передбачає вихід правової системи у кіберпростір, юридикацію віртуальної реальності, діджиталізацію правовідносин тощо. Звісно, що інформатизація правової реальності має тотальний характер і не може оминати конституційно-правові явища та процеси. Зокрема, сьогодні можна констатувати про поступове формування інформаційної чи цифрової конституції суспільства, принаймні в аспекті фактичної конституції, хоча рано чи пізно це приведе до відповідних змін і в юридичній конституції.

Незважаючи на велику кількість визначень інформаційного суспільства, його властивостей і особливостей, всі автори сходяться на тому, що головною особливістю інформаційного суспільства є особливий тип виробництва, властивий саме новій формації, – виробництво послуг, засноване на використанні інформації. У тому числі послуг публічних. Більше того, динаміка суспільних відносин у даній сфері дозволяє стверджувати, що публічні послуги, як і взаємодія між людиною і державою в цілому, дедалі більше переходитиме у кіберпростір, а цінність цифрових послуг невпинно зростатиме.

Еволюція інформаційного суспільства та його вплив на відносини людини і держави

У публікаціях останнього часу однією з ключових стає теза про те, що світ вступив у нову еру – інформаційну, в століття електронної економічної діяльності, мережових спільнот і організацій без кордонів. Автори єдині в тому, що прихід нового часу радикально змінює економічні та соціальні аспекти життя суспільства. Подібні зміни безпосередньо стосуються місця людини в інформаційному світі. Людина змінюється відповідно до векторів інформаційно-технічних характеристик суспільства. Однак це зовсім не пасивне сприйняття нових умов ви-

робництва і споживання – людина виступає суб'єктом інформаційної реальності, далеко виходить за інформаційно-технічні характеристики. Як зазначає В.Б. Устьянцев, "інформатизація повсякденного життя і поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. В електронному просторі змінюються поведінкові стандарти і ціннісні орієнтації особистості" [42, с.7].

М. Бовенс і Е. Лус (Bovens and Loos, 2002) виокремлюють чотири відмінні риси інформаційного суспільства, котрі є важливими для правової держави: детериторіалізацію, турбулентність, горизонтальність і дематеріалізацію [43, с.185–197].

Під детериторіалізацією розуміється те, що інформаційне суспільство простягається далеко за межі національних держав, а інформатизація ще більше стимулює триваючу тенденцію до інтернаціоналізації і глобалізації економіки, суспільства і культури. Обмін інформацією в деяких випадках пов'язаний з одним конкретним місцем, а може відносно легко поширюватися й на територію кількох держав або, іноді навіть взагалі не піддаватися відстеженню за територіальною ознакою.

Друга важлива характеристика інформаційного суспільства – високий ступінь турбулентності. Нові технології та програми змінюють один одного швидкими темпами, в той час як їх використання суспільством і соціальні наслідки цього залишаються вкрай непередбачуваними – навіть для самих виробників цих продуктів, що знову і знову виявляють Philips, Francetelecom і численні ІКТ-компанії. Ця непередбачуваність стосується не тільки застосування нових технологій. В інформаційному суспільстві інформація про суспільство викликає зміни в самому суспільстві. Нове знання проникає в найвіддаленіші куточки і сфери та може викликати швидкі коливання й варіації в поведінці. Як наслідок, інформаційне суспільство, як це не парадоксально, в деяких аспектах є важким для усвідомлення суспільством.

Через означену вище турбулентність і величезні масштаби поширення знань зростає важливість переговорів, а сила командування, директивних вказівок у суспільних відносинах зменшується, що породжує таку ознаку інформаційного суспільства, як горизонтальність. Великі компанії та державні установи більше не є єдиними постачальниками мудрості, тож почали значною мірою залежати від інших суб'єктів у сфері надання інформації та управлінських по-

слуг. Отже, ринки і мережі зайняли місце ієрархій як домінуючих форм соціальної організації. М. Кастельс (Castells, 1996) у міркуваннях заходить настільки далеко, що заявляє, нібито "горизонтальні мережі стали основними осередками суспільства" [44, с.69].

Нарешті, ознака дематеріалізації інформаційного суспільства полягає в тому, що матеріальні блага, котрі належать людині, більше не диктують повністю її економічне та соціальне становище в суспільстві, а найважливішими соціальними і економічними благами стають інформаційні канали, інформаційні послуги та інформаційні продукти. Це стосується не тільки відносин між урядом і громадянином, але й взаємин між самими громадянами. Ті, у кого немає доступу до інформації та інформаційних каналів, зазвичай можуть мати дуже невеликий політичний та адміністративний вплив, на додаток до ризику соціальної ізоляції, втрати позицій на ринку праці та зіткнення з перешкодами в своєму особистому розвитку.

Усі перелічені фактори безпосередньо впливають і на характер конституційно-правових відносин, і на підходи законодавця до їх нормативного регулювання, у тому числі в аспекті засад правового статусу особи в умовах інформаційного суспільства.

Передусім, новітні інформаційні технології суттєво розширюють та підносять на якісно новий рівень можливості громадян щодо комунікації з органами публічної влади та участі в демократичному врядуванні. Як слушно зазначає О.В. Афоніна, поняття форм політико-правової активності громадян в Інтернеті є міждисциплінарним та включає такі практики: онлайніві або електронні консультації; електронну участь; електронне врядування; онлайн-опитування; онлайніве сприяння або онлайніву підтримку; онлайніві дослідницькі спільноти; інтерактивне електронне навчання; інтернет-форуми або веб-форуми; онлайн-чати; прийняття групових рішень в онлайн-режимі [45]. Інша річ, що конституційна регламентація перелічених форм політико-правової активності громадян на практиці стикається з низкою проблем технологічного та юридико-технічного плану, а відтак перебуває фактично на початковій стадії розвитку.

Початок XXI ст. характеризується багатоманітністю інформації для її споживача, в свою чергу ця багатоманітність породила зловживання інформаційним впливом та дезінформацію. Сучасні дослідники, філософи інформаційних відносин намагались створити механізми про-

тистояння правдивої інформації та так званих "фейків". Одним із таких проєктів можна назвати WikiLeaks Дж. Ассанжа. У своїй роботі "Неавторизована автобіографія" він розглядає інформаційну матерію та спостерігає, як доступність нової інформації приводить до змін. Він використовує алегорію, за допомогою якої інтернет характеризує як трубопровід, яким тече матеріал, з якого робиться справедливість [46, с.123–124]. Дана гіпотеза виправдовувала себе з початку існування Інтернету, сам він, як засіб передачі інформації був способом розповсюдження справедливої та правдивої інформації, але з ростом впливу Інтернету на свідомість людини в ньому дедалі більше почало з'являтися несправедливості, впливу капіталу на інформацію, про що Дж. Ассанж пише в наступних публікаціях.

Дж. Ассанж підкреслює, що Інтернет – це система труб, конфігурацію яких можна змінювати. Він передбачив, що у майбутньому буде новий спосіб забезпечити найкращий потік інформації між спостерігачами та діячами. І це новий шлях для розвитку суспільств: надати спостерігачам можливість відповідати масмедіа, зробити діяльність служб прозораю, послабити "мертву хватку", якою уряди та підконтрольна їм "четверта влада" тримають інформацію. Тому мав з'явитися новий спосіб збирання інформації, за якого вона органічно поєднується з тим, що ти вже знаєш про світ. Це означало, що всі ці різні діячі мали отримувати інформацію у відповідному контексті. Дж. Ассанж наголошує: "Нам був потрібний інструмент, який не давав би діячам відійти від чесності, тому WikiLeaks – яка виросла із цього з'єднання квантової механіки та журналістської етики – потребувала співучасті масової преси, щоб опублікувати матеріали, які ведуть до більшої справедливості. Таким чином, потік інформації – це не справа одного журналіста або окремих засобів масової інформації, а цілих суспільств, які працюють спільно" [46, с.123–124].

Сьогодні ми можемо спостерігати факти, що підтверджують його прогнози. YouTube як один із головних розповсюджувачів аудіовізуального контенту та соціальні мережі в Інтернеті створюють проблеми для підконтрольної урядам "четвертої влади", описаної Дж. Ассанжем. Зараз ми спостерігаємо протистояння Інтернету та влади, в якому остання намагається з патерналістськими намірами захистити людину від невивідної інформації. І в цьому контексті є актуальною думка Дж. Ассанжа, що "Інтернет – це найбільший винахід, який міг нам подарувати

свободу, – нині перетворений на найбільш небезпечний провідник тоталітаризму в історії. Інтернет – це загроза всій людській цивілізації" [46, с.10]. Варто зазначити, що дана думка дуже песимістична і суспільство зможе перетворитись в тоталітарне за умови тотального контролю за інформацією. В цьому випадку конституційно-правові відносини мають стимулювати розвиток "суспільства знань", в умовах якого людина сама буде визначати достовірність, справедливість та правдивість інформації. Будь-яка заборона доступу до інформації чи контроль над інформацією повинна здійснюватися тільки за наявності загрози національній безпеці.

Тотальне стеження та контроль за діями людини є супроводжуваним елементом інформаційного суспільства. Як наголошує Дж. Ассанж, "якщо траєкторія розвитку суспільства не зміниться, наша цивілізація через два-три роки перетвориться в постмодерністську антиутопію, де стеження ведеться за всіма і кожним окремо, і укритися від неї не зможе ніхто, окрім найбільш досвідчених та інформованих людей. Не можна виключати, що епоха глобального контролю уже настала" [46, с.11]. Ця теза підтверджує ідею розвитку "суспільства знань", яке може виховувати досвідчених та інформованих людей, але глобальний цифровий контроль, як інструмент суспільної безпеки, і конституційне право людини на приватність, так зване "прайвесі" [47, с.378–437], як необхідний елемент свободи особистості в інформаційному суспільстві, повинні мати рамки, котрі забезпечували б їх ефективне функціонування та відображалися на конституційно-правовому рівні.

Висновки

1. На сьогодні інформація стала одним з найважливіших стратегічних, управлінських ресурсів, поряд із іншими ресурсами – людським, фінансовим, матеріальним тощо. Її виробництво і споживання складають необхідну основу ефективного функціонування і розвитку різних сфер суспільного життя, і, перш за все, економіки. А це означає, що не тільки кожній людині стають доступними джерела інформації в будь-якій частині нашої планети, але і генерована ним нова інформація стає надбанням всього людства. У сучасних умовах право на інформацію і доступ до неї мають життєву цінність для всіх членів суспільства. Зростаюча роль інформації в суспільстві закономірно стала предметом наукового осмислення. Були висунуті теорії, що пояс-

нюють її місце і значення. Найбільш популярними досі є теорії постіндустріального та інформаційного суспільства.

2. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки та інформаційних технологій послугував поштовхом до розвитку суспільства, побудованого на використанні різноманітної інформації, котре отримало назву інформаційного суспільства. Протягом останніх десятиліть наполегливо говорять про перехід від "індустріального суспільства" до "суспільства інформаційного". Відбувається зміна способів виробництва, світогляду людей, їх способу життя. Інформаційні технології кардинальним чином змінюють повсякденне життя мільйонів людей. Відповідним чином реагує й правова система, у тому числі й конституційне право, охоплюючи своїм регулюванням дедалі ширше коло інформаційних відносин, включених до державної інформаційної політики.

3. На зламі тисячоліть світ вступив у нову еру – інформаційну, в століття електронної економічної діяльності, мережевих спільнот і організацій без кордонів. Прихід нового часу радикально змінює соціально-економічні та громадсько-політичні аспекти життя суспільства. Подібні зміни безпосередньо стосуються місця людини в інформаційному світі, у тому числі і його правового закріплення. Людина змінюється відповідно до векторів інформаційно-технічних характеристик суспільства, відповідно змінюються конституційна держава і конституційне право. Однак це зовсім не пасивне сприйняття нових умов виробництва і споживання. Людина виступає суб'єктом інформаційної реальності, далеко виходить за інформаційно-технічні характеристики. Інформатизація у повсякденному житті і поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. В електронному просторі змінюються поведінкові стандарти і ціннісні орієнтації особистості, але і в кіберпросторі найважливіші суспільні відносини регулюються юридично, через права та обов'язки сторін, забезпечуються заходами юридичного примусу тощо. Ми є свідками істотного підвищення ролі і місця інформації в житті особистості, суспільства, держави, впливу інформації на розвиток особистості, суспільства, держави. Відповідно, з'являються нові конституційно-правові форми спілкування між суб'єктами – форми, що ґрунтуються на використанні інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій. Конституційна держава виходить на новий рівень розвитку, перетворюючись на цифрову конституційну державу, де

електронне врядування органічно поєднується з електронними формами прямої демократії та інформаційними правами людини

4. Інформація сьогодні перетворилася на потужний, реально відчутний ресурс, який має навіть більшу цінність, ніж природні фінансові, трудові та інші ресурси. Інформація стала товаром, який продається і купується. Інформація перетворилася на зброю, виникають і припиняються інформаційні війни. Найактивнішим чином розвивається і входить в наше життя транскордонна інформаційна мережа Інтернет. Усе це серйозно трансформує життя особистості, суспільства, держави. Цивілізація в цілому і кожен із нас, зокрема, знаходимося в стадії формування суспільства нового типу – інформаційного суспільства. Це суспільство все ще є для багатьох незрозумілим, а іноді – навіть страхотливим. Соціальна система і право як один з основних регуляторів цієї системи істотно відстають від темпів розвитку інформаційного суспільства, від незбагнених швидкостей наступу на нас нових інформаційних технологій і всесвітньої павутини Інтернет – будівельного матеріалу інформаційного суспільства. Відповідно, інформація займає чільне місце серед

конституційно-правових цінностей, отримуючи конституційне закріплення та конституційний захист.

5. Інформаційне суспільство – це здебільшого його інструментально-технологічна характеристика. Воно може існувати за умов як ліберальної, так і соціальної демократії, плюралістичного суспільства західного зразка чи моністичного суспільства, як у Китаї. Тому першочергова роль конституційного права полягає в тому, щоб за допомогою своїх установчих, засадничих норм скерувати розвиток інформаційного суспільства на досягнення цілей і завдань державного будівництва, забезпечення прав і свобод громадян, зміцнення інститутів громадянського суспільства, створити правові межі, за якими інформаційні технології перетворюються на загрозу конституційному ладові.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано ініціативно, без будь-якого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Информационное общество. *Большая российская энциклопедия*. <https://bigenc.ru/sociology/text/2015987>
2. Karvalics L. Z. Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression). Budapest, March-May 2007. https://www.researchgate.net/publication/237332035_Information_Society_-_what_is_it_exactly_The_meaning_history_and_conceptual_framework_of_an_expression
3. Hosono Asahi, Umesao Tadao. Information Industry Theory: Dawn of the Coming Era of the Ectodermal Industry. Tokyo: VP, 1963. 156 p.
4. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton: Princeton University Press, 1962. 416 p.
5. Kuwahara, T., Kamishima, J., Komatsu, S. Joho shakai no soshiorogii [Sociology in information societies]. Tokyo: Hosono Asahi, 1964. 142 p.
6. Masuda Y. Jouhou Shakai Nyumon [An introduction to the Information Society: Computers Change Human Society]. Tokyo: Perikan-Sha, 1968. 217 p.
7. Hayashi Y., Johoka Shakai: Hado no Shakai Kara Sofuto no Shakai e [The Information Society: From Hard to Soft Society]. Tokyo: Kodansha Gendai Shinso, 1969. 209 p.
8. Porat M. U. Global implications of information society. *Journal of Communication*. 1978. Vol. 28, Issue 1. P. 78–80.
9. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Washington: World Future Soc., 1983. 178 p.
10. Stonier T. The wealth of information: A profile of the post-industrial economy. Thames Methuen, 1983. 224 p.
11. Katz R. L. The Information Society: An International Perspective. New York: Praeger Publishers, 1988. 168 p.
12. Павлов В. Л. Особенности информационного общества. *Философия и социальные науки*. 2010. № 1. С. 77–83.
13. Ковальчук И. В. Подходы к определению сущности и основных особенностей информационного общества. *Вестник Брестского государственного технического университета*. 2012. № 3. С. 36–38.
14. Lichtheim G. The New Europe: Today and Tomorrow. New York: Praeger, 1963. 248 p.

15. Dahrendorf R. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press, 1959. 336 p.
16. Drucker P. F. *The New Realities*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 276 p.
17. Burns T. On the Rationale of the Corporate System. *The Corporate Society* / ed. R. Marris. London: Palgrave, 1995. P. 121–177.
18. Giddens A. *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press, 1991. 256 p.
19. Boulding K. *The Meaning on the 20th Century: The Great Transition*. New York: Harper Collins, 1964. 199 p.
20. Brzezinsky Zb. *Between Two Ages*. New York: The Viking Press, 1970. 334 p.
21. Touraine A. *Critique de la modernite*. Paris: Fayard, 1992. 462 p.
22. Lane R.E. The Decline of Politics and Ideology in the Knowledgeable Society. *American Sociological Review*. 1966. Vol. 31. P. 649–662.
23. Pakulski J., Waters M. *The Death of Class*. London: Thousand Oakes, 1996. 173 p.
24. Etzioni A. *The Active Society*. London: Collier-Macmillan, New York: Free Press, 1968. 698 p.
25. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва: Academia, 2004. 944 с.
26. Naisbitt J. *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. New York: Warner Books, 1982. 290 p.
27. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: АСТ, 1999. 784 с.
28. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI века. Москва: АСТ, 2003. 670 с.
29. Дракер П. Посткапиталистическое общество. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология* / под ред. В. Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. С. 67–100.
30. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2003. <https://gtmarket.ru/library/basis/3528>
31. Кастельс М. Информационная эпоха, экономика, общество и культура / под науч. ред. О. И. Шкаратана. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
32. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. 832 с.
33. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. Москва: Советское радио, 1958. 344 с.
34. Эшби У.Р. Введение в кибернетику. Москва: Издательство иностранной литературы, 1959. 432 с.
35. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва: Аспект. пресс, 2004. 400 с.
36. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции. Москва: Политиздат, 1991. 287 с.
37. Ракитов А. И. Наш путь к информационному обществу. *Теория и практика общественно-научной информации*. Вып. 1-17 / В. А. Виноградов (гл. ред.). Москва: ИНИОН, 1989. С. 31–52.
38. Курносов И. Н. Информационное общество в России: особый путь. *Информрвью*. 1997. № 4. С. 19–22.
39. Черешкин Д. С., Смолян Г. Л. Сетевая информационная революция. *Информационные ресурсы России*. 1997. № 4. С. 33.
40. Мелюхин И. С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. Москва: Изд-во Московского государственного университета, 1999. 208 с.
41. Смирнов А. И. Информационная глобализация и Россия: вызовы и возможности. Москва: Изд. дом "Парад", 2005. 392 с.
42. Устьянцев В. Б. Пространство информационного общества. *Информационная цивилизация: пространство, культура, человек*. Саратов: Изд-во Поволжского межрегионального культурного центра, 2000. С. 3–10.
43. Bovens M., Loos E. The digital constitutional state: Democracy and law in the information society. *Information Polity*. 2002. Vol. 7. № 4. P. 185–197.
44. Castells M. *The rise of the network society, volume I, The information age: Economy, society and culture*. Blackwell, Oxford, 1996. 556 p.
45. Афоніна О. В. Конституційно-правові форми політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій: до постановки проблеми. *Сучасний вимір прав людини: конституційний контекст. XI Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомлень Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 26–27 жовт. 2018 р.)*. Харків: Права людини, 2018. С. 27–28.
46. Ассанж Дж. Неавторизованная автобиография. Москва: Альпина Паблицер, 2012. 264 с.
47. Сergygin V. O. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Харків: ФІНН, 2010. 608 с.

REFERENCES

1. *Informatsionnoye obshchestvo* [Information society]. Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya. <https://bigenc.ru/sociology/text/2015987> (in Russ.).
2. Karvalics, L. Z. (2007). Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression). Budapest, March-May. https://www.researchgate.net/publication/237332035_Information_Society_-_what_is_it_exactly_The_meaning_history_and_conceptual_framework_of_an_expression
3. Hoso, Asahi, & Umesao, Tadao. (1963). Information Industry Theory: Dawn of the Coming Era of the Ectodermal Industry. Tokyo: VP. 156 p.
4. Machlup, F. (1962). The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton: Princeton University Press. 416 p.
5. Kuwahara, T., Kamishima, J., & Komatsu, S. (1964). Joho shakai no soshiorogii [Sociology in information societies]. Tokyo: Hoso Asahi. 142 p.
6. Masuda, Y. (1968). Jouhou Shakai Nyumon [An introduction to the Information Society: Computers Change Human Society]. Tokyo: Perikan-Sha. 217 p.
7. Hayashi, Y., Johoka Shakai: Hado no Shakai Kara Sofuto no Shakai e [The Information Society: From Hard to Soft Society]. Tokyo: Kodansha Gendai Shinso, 1969. 209 p.
8. Porat, M. U. (1978). Global implications of information society. *Journal of Communication*, 28(1), 78–80.
9. Masuda, Y. (1983). The Information Society as Postindustrial Society. Washington: World Future Soc. 178 p.
10. Stonier, T. (1983). The wealth of information: A profile of the post-industrial economy. Thames Methuen. 224 p.
11. Katz, R. L. (1988). The Information Society: An International Perspective. New York: Praeger Publishers. 168 p.
12. Pavlov, V. L. (2010). Osobennosti informatsionnogo obshchestva [Features of the Information Society]. *Filosofiya i sotsialnyye nauki*, (1), 77–83 (in Russ.).
13. Kovalchuk, I. V. (2012). Podkhody k opredeleniyu sushchnosti i osnovnykh osobennostey informatsionnogo obshchestva [Approaches to defining the essence and main features of the information society]. *Vestnik Brestskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*, (3), 36–38 (in Russ.).
14. Lichtheim, G. (1963). The New Europe: Today and Tomorrow. New York: Praeger. 248 p.
15. Dahrendorf, R. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford: Stanford University Press. 336 p.
16. Drucker, P. F. (1996). The New Realities. Oxford: Oxford University Press. 276 p.
17. Burns, T. (1995). On the Rationale of the Corporate System. *The Corporate Society* / ed. R. Marris. London: Palgrave. P. 121–177.
18. Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Stanford: Stanford University Press. 256 p.
19. Boulding, K. (1964). The Meaning on the 20th Century: The Great Transition. New York: Harper Collins. 199p.
20. Brzezinsky, Zb. (1970). Between Two Ages. New York: The Viking Press. 334 p.
21. Touraine, A. (1992). Critique de la modernite. Paris: Fayard. 462 p.
22. Lane, R.E. (1966). The Decline of Politics and Ideology in the Knowledgeable Society. *American Sociological Review*, (31), 649–662.
23. Pakulski, J., & Waters, M. (1996). The Death of Class. London: Thousand Oakes, 173 p.
24. Etzioni, A. (1968). The Active Society. London: Collier-Macmillan, New York: Free Press. 698 p.
25. Bell, D. (2004). *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Social forecasting experience]. Moskva: Academia (in Russ.).
26. Naisbitt, J. (1982). Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives. New York: Warner Books. 290p.
27. Toffler, E. (1999). *Tretya volna* [Third wave]. Moskva: AST (in Russ.).
28. Toffler, E. (2003). *Metamorfozy vlasti: znaniye, bogatstvo i sila na poroge XXI veka* [Metamorphoses of power: knowledge, wealth and power on the threshold of the XXI century]. Moskva: AST (in Russ.).
29. Draker, P. (1999). Postkapitalisticheskoye obshchestvo [Post-capitalist society]. In: Inozemtsev V. L. (Red.). *Novaya postindustrialnaya volna na Zapade*. Antologiya. Moskva: Academia (s. 67–100) (in Russ.).
30. Maklyuen, G. M. (2003). *Ponimaniye Media: Vneshniye rasshireniya cheloveka* [Understanding Media: External Human Extensions]. Moskva: Tsentr gumanitarnykh tekhnologiy. <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> (in Russ.).
31. Kastels, M.; Shkaratan, O. I. (Red.). (2000). *Informatsionnaya epokha, ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information age, economy, society and culture]. Moskva: GU VSHE (in Russ.).
32. Shannon, K. (1963). *Raboty po teorii informatsii i kibernetike* [Works on information theory and cybernetics]. Moskva: Izdatelstvo inostrannoy literatury (in Russ.).
33. Viner, N. (1958). *Kibernetika, ili upravleniye i svyaz v zhitovnom i mashine* [Cybernetics, or control and

- communication in an animal and a machine]. Moskva: Sovetskoye radio (in Russ.).
34. Eshbi, U.R. (1959). *Vvedeniye v kibernetiku* [Introduction to Cybernetics]. Moskva: Izdatelstvo inostranoy literatury (in Russ.).
  35. Uebster, F. (2004). *Teorii informatsionnogo obshchestva* [Information Society Theories]. Moskva: Aspekt Press (in Russ.).
  36. Rakitov, A. I. (1991). *Filosofiya kompyuternoy revolyutsii* [Philosophy of the Computer Revolution]. Moskva: Politizdat (in Russ.).
  37. Rakitov, A. I. (1989). Nash put k informatsionnomu obshchestvu [Our path to the information society]. *Teoriya i praktika obshchestvenno-nauchnoy informatsii*. Vyp. 1-17. Moskva: INION (s. 31–52) (in Russ.).
  38. Kurnosov, I. N. (1997). Informatsionnoye obshchestvo v Rossii: osobyi put [Information Society in Russia: A Special Way]. *Informrevyu*, (4), 19–22 (in Russ.).
  39. Chereskin, D. S., & Smolyan, G. L. (1997). Setevaya informatsionnaya revolyutsiya [Network information revolution]. *Informatsionnyye resursy Rossii*, (4), 33 (in Russ.).
  40. Melyukhin, I. S. (1999). *Informatsionnoye obshchestvo: istoki, problemy, tendentsii razvitiya* [Information Society: Origins, Problems, Development Trends]. Moskva: Izd-vo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta (in Russ.).
  41. Smirnov, A. I. (2005). *Informatsionnaya globalizatsiya i Rossiya: vyzovy i vozmozhnosti* [Information globalization and Russia: challenges and opportunities]. Moskva: Izd. dom "Parad" (in Russ.).
  42. Ustyantsev, V. B. (2000). Prostranstvo informatsionnogo obshchestva [Information Society Space]. In: *Informatsionnaya tsivilizatsiya: prostranstvo, kultura, chelovek*. Saratov: Izd-vo Povolzhskogo mezhrionalnogo kulturnogo tsentra (s. 3–10) (in Russ.).
  43. Bovens, M., & Loos, E. (2002). The digital constitutional state: Democracy and law in the information society. *Information Polity*, 7(4), 185–197.
  44. Castells, M. (1996). The rise of the network society, volume I, The information age: Economy, society and culture. Blackwell, Oxford, 556 p.
  45. Afonina, O. V. (2018). Konstytutsiyno-pravovi formy politychnoyi aktyvnosti hromadyan, shcho realizuyutsya za dopomohoyu informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy: do postanovky problemy [Constitutional and legal forms of political activity of citizens, implemented through information and communication technologies: to the problem]. In: *Suchasnyy vymir prav lyudyny: konstytutsiynyy kontekst. XI Todykivski chyttannya: zb. tez nauk. dop. i povidomlen Mizhnar. nauk. konf. (m. Kharkiv, 26–27 zhovt. 2018 r.)*. Kharkiv: Prava lyudyny (s. 27–28) (in Ukr.).
  46. Assanzh, Dzh. (2012). *Neavtorizovannaya avtobiografiya* [Unauthorized autobiography]. Moskva: Alpina Pabliisher (in Russ.).
  47. Serohin, V. O. (2010). *Pravo na nedotorkannist pryvatnoho zhyttya (prayvesi) u konstytutsiyno-pravoviy teorii ta praktytsi* [The right to privacy in constitutional law theory and practice]. Monohrafiya. Kharkiv: FINN (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 68 pp. 52–66 (3).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.5075689

http://forumprava.pp.ua/files/052-066-2021-3-FP-Roskoshnyy_7.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2021_3_7.pdf
License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Received: 09.07.2021

Accepted: 03.08.2020

Published: 05.08.2020

Available online: 05.08.2020

Cite as:

 Роскошний, І. В. (2021). Концепція інформаційного суспільства та її вплив на конституційні правовідносини. *Форум Права*, 68(3), 52–66. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5075689>

 Roskoshnyy, I. V. (2021). Kontseptsiya informatsiynoho suspilstva ta yiyi vplyv na konstytutsiyni pravovidnosyny [The Concept of the Information Society and Its Influence on Constitutional Relations]. *Forum Prava*, 68(3), 52–66. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5075689>